

УДК 796.011.3:070

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.85.7>**О. В. Шукатка**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання та спорту
Львівського національного університету імені Івана Франка**І. В. Криворучко**студент фізичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ДО ПРОБЛЕМ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ЗА І. БОБЕРСЬКИМ) ТА СУЧАСНОЇ АВСТРІЇ

У статті здійснено аналіз проблем фізичного виховання у шкільній освіті Австро-Угорської імперії, згідно з українським педагогом, організатором, фундатором, теоретиком та практиком, засновником української національної фізичної культури Іваном Миколайовичем Боберським. Досліджено історію фізичного виховання у шкільній освіті тогочасної Австрії до кінця Першої світової війни. Констатовано, що за часів правління австрійської імператриці Марії Терезії під впливом ідей філософської течії Просвітництва було започатковано введення обов'язкової шкільної освіти по всій імперії (до 1804 року – монархії Габсбургів Священної Римської імперії), що вплинуло на розвиток фізичного виховання як шкільного предмету. Водночас, незважаючи на популяризацію ідеології здоров'язбереження серед школярів та молоді, теоретичні та практичні засади фізичного виховання не набули широкого та швидкого поширення серед науковців Австро-Угорської імперії. Узагальнено, що Іван Боберський у своїй праці «Нові шляхи до тілесного виховання», виданої в 1910-1911 роках у Відні та Львові, проаналізував проблеми проведення занять із фізичного виховання у «пляні для австрійських середніх шкіл» 1897 року. Здійснено порівняльний аналіз проблем фізичного виховання у шкільній освіті Австро-Угорської імперії (за І. Боберським) та сучасної Австрії. Зазначено, що актуальними проблемами фізичного виховання у шкільній освіті Австрії початку ХХ століття та сьогодні є недостатнє фінансування австро-угорської влади на закупівлі спортивного обладнання в школах, недостатній простір для проведення уроків фізичної культури, недостатня кількість годин фізичного виховання в школах. Вказано, що теоретик фізичного виховання Іван Боберський наводив у своїй праці «Нові шляхи до тілесного виховання» власні пропозиції до вирішення вищенаведених актуальних нині проблем. Пояснено часткове вирішення проблеми недостатньої кількості уроків фізичної культури у школах сучасної Австрії, однак все ще існує проблема впровадження фізичного виховання під час перерв. Підсумовано, що засновник української національної фізичної культури Іван Боберський завдяки вищенаведеній праці запропонував власні способи вирішення актуальних нині проблем фізичного виховання у шкільній освіті Австрії та заслуговує на загальноєвропейське визнання.

Ключові слова: шкільна освіта, фізичне виховання, Іван Боберський, Австро-Угорська імперія.

Постановка проблеми. Упродовж ХІХ століття в європейських країнах, особливо у Швеції, Франції, Великобританії та Німеччині, сформувався фізичне виховання у школах, і предмет «фізичне виховання» став самостійним та обов'язковим у навчальних закладах, оскільки науковці та педагоги зрозуміли важливість збереження здоров'я за допомогою фізичних вправ. Результатом такої політики стало успішне проведення перших Олімпійських ігор в Афінах у 1896 році. Австро-Угорська імперія також приєдналася до обов'язкового введення уроків фізичного виховання у гімназіях та школах, однак зіткнулася з багатьма проблемами: від недостатньої кількості годин на фізичну культуру до низького фінансування австрійською владою потреб існуючих спортивних класів, про що писав на початку ХХ століття

педагог австро-угорської епохи, засновник української фізичної культури Іван Боберський у праці «Нові шляхи до тілесного виховання». У сучасній Австрії ці проблеми все ще існують, їх головними наслідками стали факультативність уроків фізичної культури, тобто заняття фізичної культури не є обов'язковими, відтак прослідковується погіршення стану здоров'я в австрійських школярів, особливо у початкових класах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження щодо проблем фізичного виховання школярів в Австро-Угорській імперії та сучасній Австрії знаходимо у напрацюваннях українських та закордонних науковців. У праці І. Боберського «Нові шляхи до тілесного виховання», яку популяризував для широкого кола читачів доктор історичних наук, дослідник біографії

засновника української фізичної культури А. Сова, автор пояснив проблеми фізичного виховання в шкільній освіті Австро-Угорської імперії початку ХХ століття. Українська науковиця С. Дарійчук проаналізувала публікації австро-угорських та буковинських педагогів з даної проблематики, а доктор педагогічних наук О. Романюк висвітлила теоретико-методологічні основи підготовки фахівців фізичного виховання і спорту до педагогічної діяльності в Австрії в ХХ – ХХ – поч. ХХІ ст. Також дослідженнями австро-угорської системи освіти поч. ХХ ст., займався американський науковець Р. Pearson. Педагоги U. Pühse, M. Gerber, K. Green та K. Hardman розкрили проблеми сучасної австрійської системи освіти. У звітах ВООЗ та Фонду мережі «Школи здоров'я в Європі», які пояснюють сутність австрійської освіти, на основі статистичних даних вказали на недоліки фізичного виховання в австрійських школах, а віденські журналісти актуалізують ці недоліки та звертають увагу на потребу їх уникнення.

Мета статті. Здійснити аналіз проблем фізичного виховання у шкільній освіті Австро-Угорської імперії (за І. Боберським) та сучасної Австрії.

Виклад основного матеріалу. Як відомо із загальної історії Австрії, імператриця Марія Терезія під впливом просвітницької ідеї ввела обов'язкову шкільну освіту для всіх верств населення по всій Австрійській імперії. З того часу австрійські педагоги задумалися про створення педагогічних кадрів для викладання фізичного виховання в університетах та школах, а також впровадження уроків фізичної культури. Упродовж існування Австрійської, а з 1867 року – Австро-Угорської імперії утворювалися спеціальні педагогічні заклади для підготовки вчителів фізичного виховання, наприклад, інститути фізичного виховання при університетах [3]. Буковинські та австро-угорські педагоги П. Бургенштайн, Ф. Грілліч, Дж. Феттер та ін. у наукових публікаціях звертали уваги на впровадження занять із фізичного виховання в школах та докладали зусилля для популяризації ідеології здоров'язбереження серед школярів та молоді, однак теоретичні та методологічні засади не набули широкого поширення серед тодішніх науковців Австро-Угорської імперії [2]. Поряд з цим, «Фізичне виховання» стало обов'язковим в усіх школах, про що свідчить книга «Report of the National Conservation Commission» за 1909 рік [5]. На території Галичини проблема впровадження уроків фізичного виховання була актуальною серед галичан (переважно українців), і активну участь у її вирішенні брав дипломований гімнаст, засновник української національної фізичної культури, педагог Іван Миколайович Боберський, який посприяв розвитку спортивних організацій «Пласт» та «Сокіл» по всій Галичині. Він видав безліч теоретичних та практичних нау-

кових праць, які стосуються проблем фізичного виховання, інструкцій проведення шкільних та спортивних вправ. Одна з його важливих праць, яка висвітлювала проблеми австро-угорської освіти, реформованої в 1897 році, стала «Нові шляхи до тілесного виховання», яка була спочатку опублікована у віденському журналі «Körperliche Erziehung» (1910 р., № 10) і вийшла друком після проведення анкети з питань тілесного виховання в Міністерстві віровизнань і освіти у Відні 10–12 січня 1910 р. Цю ж публікацію, але вже українською мовою, надрукували 1911 р. в українському науково-педагогічному журналі «Наша Школа». Окремим накладом українського гімнастичного товариства «Сокіл-Батько» праця побачила світ у 1911 році [9].

Автор вищенаведеної праці звернув увагу, що австро-угорська влада недостатньо фінансувала закупівлю спортивного обладнання в школах: «Махнете рукою і збудете мене певно предвічною відповіддю: «Нема грошей!» [1]. У книжці «Physical Education: Essential Issues» 2005 року розповідається, що австрійські вчителі скаржилися, що в них дуже обмежене фінансування на школи з боку держави, недостатньо грошей на закупівлю спортивного обладнання, тому щорічно з учнів збираються гроші на закупівлю [5]. Також у звіті Фонду мережі «Школи здоров'я в Європі» наголошується на відсутності підтримки фізичного виховання в школах з боку місцевої влади [11]. Іван Боберський запропонував власне вирішення проблеми: «Кожда австрійська середня школа, що має, скажім, 500 учеників, розпоряджає кожного року 500 коронами «забавового», яке пливе в шкільну касу з ученичих калиток. В 10 роках робить се 5.000 корон, а в 20 роках 10.000 корон, без відсотків. Можна би лише малу частину уживати на закупно найпотрібніших приладів до гор і забав, а решту щадити на щадничу книжочку. Добровільні датки з нагоди шкільних, рахункових виступів і змагань побільшили би сей засновок на закупно грища» [1].

Засновник української національної фізичної культури наголосив на проблемі недостатнього простору для проведення уроків фізичного виховання в австро-угорських школах: «Сею увагою переходжу до обговорення простору, потрібного до руханки і рухових гор.... Проймає мене моральний і тілесний біль, коли виджу новий шкільний будинок з маленьким подвірцем, а до того при порожній, оживленій улиці.... В перервах проходиться дещо по задушних, темних, вузких коритарях» [1]. Підтвердилася думка науковця в книжці «Annual Reports of the Department of the Interior» 1901 року, у якій констатовано, що у Швеції, Австрії та Швейцарії ігрові майданчики для проведення занять з фізичного виховання були популярними лише частково [4]. Педагоги U. Pühse

та М. Gerber у книзі «International Comparison of Physical Education: Concepts, Problems, Prospects» проаналізували загальні проблеми австрійської освіти в плані фізичної культури, вказуючи, що існують незадовільні умови для виконання фізичних вправ у школах теперішньої Австрії. Занадто багато учнів в одному класі доводиться навчати в малогабаритних гімназіях, відкритих приміщеннях або переповнених громадських басейнах [7]. Іван Боберський запропонував оригінальне вирішення цієї проблеми: «Після основ, яких вимагає теперішній час від тілесного виховання, повинна кожда школа посідати своє власне грище. «Союзняк», «Добувач», «Тарабанна» вимагають, щоби грище обнімало що найменше 10.000 квадратних метрів. Що йно при 30.000 квадратних метрах стає площа вигідною» [1].

Зараз найактуальнішою проблемою в австрійській освіті є недостатня кількість годин фізичного виховання в школах, про що свідчив ще на початку ХХ століття Іван Боберський: «До того плян науки не звертає на тілесне виховане ніякої уваги. Ціла вага положена на образване духа... Практика учить, що три години руханки тижнево – найменше число» [1]. У звіті Всесвітньої організації охорони здоров'я про стан австрійської освіти вказано, що в початкових класах кількість годин на тиждень на заняття фізичної культури сягає 3 годин, а в середніх та старших – 4 [9]. У книжці «Physical Education: Essential Issues» 2005 року вказується, що уроки з фізичного виховання не мають такого ж самого обов'язкового статусу, як інформаційні технології та програмування [5]. Педагоги U. Pühse та М. Gerber у вищенаведеній книзі також наголосили на тому, що немає досі занять із фізичної культури для дітей старше 15 років, оскільки такі заняття вважають факультативними [8]. Звіт Рахункової палати Австрії за 2008 рік показував, що кількість годин, які витрачаються на проведення занять із фізичного виховання, скоротилася до п'яти відсотків з 2001-2002 навчального року. Це призвело до того, що, згідно з дослідженнями ОЕСР та ЮНІСЕФ, Австрія опинилася на останньому місці серед європейських країн за показниками «здоров'я» серед дітей та молоді [12]. У 2022 році федеральний уряд домігся прийняття рішення про введення з наступного навчального року щоденних уроків з гімнастики в школах та дитячих садках, однак практика впровадження буде тривати впродовж двох років [13]. Дев'ять федеральних земель Австрії запропонували ті регіони, в яких «щоденний урок гімнастики» буде перевірено та оцінено через два роки [14]. Австрійські лікарі та педагоги вважають, що створення «щоденного уроку гімнастики» було б відносно простим засобом із великим ефектом: діти, які дізналися, що фізичні вправи приносять задоволення та сприяють фізичному та психічному здоров'ю, візь-

муть це усвідомлення у своє доросле життя та інтегрують фізичну активність у своє майбутнє повсякденне життя [12]. Ще в 1919 році американський педагог Р. Pearson у праці «Школи Австро-Угорщини» наголосив на вирішенні цієї проблеми: «Фізична підготовка повинна тривати протягом усього періоду шкільного навчання, починаючи з перших днів дитинства та адаптуючись до мінливих потреб дитинства та юності. Після закінчення школи юнаки повинні продовжувати роботу в підготовчих військових школах, а юнаки об'єднуються в добровільні товариства для продовження фізичних вправ, що також має бути створено для юнаків, які закінчили військову службу. Ці зусилля мають, перш за все, очевидну цінність покращення здоров'я та сили, але вони також мають дуже важливу цінність об'єднання людей з усіх класів для цілей, які прагнуть об'єднати їх у більш тісному товариському почутті» [6]. Іван Боберський більш точно запропонував власне вирішення проблеми: «Сю хибу усуне ся поправкою в шкільнім пляні, що коли школа розвиває наукою духа, то руханкою має рівночасно розвивати тіло. Оба середники повинні рівноважити ся. Виховане духа не може виходити на шкоду тіла. В літі належить замість третьої години руханки завести обов'язкове пополудне для гор. Руханка і гри мусять бути обов'язкові. Пильні і совісні ученики, що найбільше потребують руху, ошаджують на руханці час, пишуть і учать ся без огляду на своє здоров'я» [1]. Частково ця проблема вирішена вже у сучасній Австрії, зокрема, в 2005 році в рамках австрійської ініціативи захисту клімату було запущено Управління мобільністю дітей, батьків і шкіл (Klimaaktiv mobil). Це спонукає дітей, молодь, батьків та вчителів до активної, екологічної мобільності. Наразі понад 500 навчальних закладів, 80 000 дітей і молоді та 6000 вчителів по всій Австрії отримали консультації та супровід у його реалізації. Федеральне міністерство освіти з 2010 року ввело обов'язкові фізичні вправи під час занять. У 2009 році три спортивні організації ASKÖ, ASVÖ and SPORTUNION разом із спортивними клубами за підтримки уряду запровадили найбільшу в Австрії програму «Рухай дітей здоровими» (нім. – Kinder gesund bewegen). Її мета полягає в тому, щоб розвивати співпрацю між спортивними клубами та початковими школами та сприяти активному способу життя, пропонуючи фізичну активність з радісним, веселим підходом до дітей віком від 2 до 10 років. Однак, залишилася проблема впровадження фізичних вправ під час шкільних перерв [10]. Іван Боберський вказував на дану проблему ще на початку ХХ століття: «Довші перерви в шкільній науці повинна молодіж безумовно переводити на подвір'ю, щоби зачерпнути свіжого воздуха, походити, побігати і натягнути сугави на приладах» [1].

Висновки і пропозиції. Здійснений аналіз проливає світло на низку проблемних питань з фізичного виховання у шкільній освіті Австро-Угорської імперії, які залишаються актуальними для Австрії та інших європейських країн і по теперішній час. Зі свого боку праці Івана Миколайовича Боберського, зокрема, «Нові шляхи до тілесного виховання» є цінним історичним джерелом аналізу австро-угорської системи фізичного виховання, який не має аналогій серед праць інших європейських науковців початку ХХ століття, відтак особистий внесок засновника української фізичної культури є вагомим і є перспективним для подальших наукових розвідок.

Список використаної літератури:

1. Боберський І. Нові шляхи до тілесного виховання. Львів: Накладом «Сокола-Батька», 1911. 8 с.
2. Дарійчук, С. Фізичне виховання дітей та молоді як актуальна тема досліджень педагогів Австро-Угорщини (II половина ХІХ–початок ХХ ст.). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2021, № 12. С. 52-55.
3. Романчук О.В. Теоретико-методологічні основи підготовки фахівців фізичного виховання і спорту до педагогічної діяльності з дітьми і молоддю в Австрії (ХХ – поч. ХХІ ст.) : дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.01 / Романчук Ольга Василівна. Дрогобич, 2020. 527 с.
4. Annual Reports of the Department of the Interior for the Fiscal Year Ended June 30, 1900; Washington Government Printing Office, 1901. 1280 p.
5. Green K., Hardman K. Physical education: Essential Issues. London: SAGE Publications Ltd, 2005. 272 p.
6. Pearson P.H. The Schools of Austria-Hungary; Washington Government Printing Office, 1919. 36 p. (Bulletin, 1919, № 54).
7. Puhse P., Gerber M. International Comparison of Physical Education: Concepts, Problems, Prospects. Oxford: Meyer & Meyer Sport (UK) Ltd., 2005. 719 p.
8. Report of the National Conservation Commission; Washington Government Printing Office, 1909. 800 p.
9. Іван Боберський про нові шляхи тіловиховання. *Фотографії старого Львова, веб-сайт*. URL: <https://photo-iviv.in.ua/ivan-boberskyu-pro-novi-shliakhy-tilovkiovannia/> (дата звернення – 08.08.2022 р.)
10. Austria Physical Activity Factsheet 2021. *World Health Organisation, веб-сайт*. URL: https://cdn.who.int/media/docs/librariesprovider2/country-sites/physical-activity-factsheet---austria-2021.pdf?sfvrsn=e8442f4a_1&download=true (дата звернення – 08.08.2022 р.)
11. Country-specific results of Austria. *SHE monitoring report 2020, веб-сайт*. URL: <https://www.schoolsforhealth.org/sites/default/files/editor/mapping/austria-monitoring-2020.pdf> (дата звернення – 08.08.2022 р.)
12. Die tägliche Turnstunde – Grundstein für ein „bewegtes“ Leben. *Pensionsversicherungsanstalt, веб-сайт*. URL: <https://www.pv.at/cdscontent/?contentid=10007.707903&portal=pvportal> (дата звернення – 08.08.2022 р.)
13. In kleinen Schritten zur täglichen Turnstunde. *Wiener Zeitung, веб-сайт*. URL: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/oesterreich/2137170-In-kleinen-Schritten-zur-taeglichen-Turnstunde.html> (дата звернення – 08.08.2022 р.)
14. Mathias Kautzky. Tägliche Turnstunde kommt zuerst in Modellregionen. *MeinBezirk, веб-сайт*. URL: https://www.meinbezirk.at/c-sport/taegliche-turnstunde-kommt-zuerst-in-modellregionen_a5167720 (дата звернення – 08.08.2022 р.)
15. Turnstunden Opfer der Autonomie. *Wiener Zeitung, веб-сайт*. URL: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/oesterreich/394680-Turnstunden-Opfer-der-Autonomie.html> (дата звернення – 08.08.2022 р.)

Shukatka O., Kryvoruchko I. The problems of physical education in school education of the Austro-Hungarian Empire (according to I. Boberskyi) and modern Austria

The article analyzes the problems of physical education in the school education of the Austro-Hungarian Empire, according to Ukrainian teacher, organizer, funder, theorist and practitioner, founder of Ukrainian national physical culture Ivan Mykolayovych Boberskyi. It investigated the history of physical education in school education in Austria until the end of the First World War. It established that the introduction of compulsory school education was started throughout the empire (until 1804 – the Habsburg monarchy of the Holy Roman Empire), which influenced the development of physical education as a school subject during the reign of the Austrian empress Maria Theresa of Austria, under the influence of the ideas of the Enlightenment philosophy. At the same time, despite the popularization of the ideology of health care among schoolchildren and young people, the theoretical and practical principles of physical education were not spread widely and quickly among scientists of the Austro-Hungarian Empire. It summarized that Ivan Boberskyi in his work “New Ways to Physical Education”, published in 1910-1911 in Vienna and Lviv, analyzed the problems of conducting physical education classes in the “plans for Austrian secondary schools” of 1897. A comparative analysis of the problems of physical education in school education of the Austro-Hungarian Empire (according to I. Boberskyi) and modern Austria was carried out. It is noted that the urgent problems of physical education in school

education in Austria at the beginning of the 20th century and today are insufficient funding by the Austro-Hungarian authorities for the purchase of sports equipment in schools, insufficient space for physical education lessons, and insufficient amount of hours of physical education in schools. It indicated that the theorist of physical education Ivan Boberskyi in his work "New ways to physical education" presented his own proposals for solving the above-mentioned current problems. A partial solution to the problem of the insufficient number of physical culture lessons in schools in modern Austria is explained, but there is still a problem of introducing physical education during breaks. It is summarized that the founder and theoretician of Ukrainian physical culture, Ivan Boberskyi, thanks to the above work, proposed his own methods of solving the current problems of physical education in school education in Austria and deserves pan-European recognition.

Key words: school education, physical education, Ivan Boberskyi, the Austro-Hungarian Empire.